Η αρχαία ελληνική Αλχημία και η προϊστορία της

Η Ποίηση και η Μαντική έχουν κοινό σημείο εκκίνησης. Η κοινή αυτή αρχή, χαμένη στα χρόνια της ηρωικής εποχής και των μύθων, οδηγεί, μέσω της εσωτερικής συνοχής του Λόγου, στην αποσαφήνιση θεμελιακών εννοιών και προαναγγέλλει την υποκατάσταση του υπερφυσικού από το μεταφυσικό. Στην αρχή της εξέλιξής του, ο άνθρωπος, εξαιτίας της κεφαλαιώδους σημασίας της επιβίωσης, ήρθε σε σύγκρουση με όλα τα υπόλοιπα πλάσματα της Φύσεως. Σήμερα, ύστερα από αγώνες χιλιάδων ετών, βρίσκεται νικητής, στην κορυφή της πυραμίδας της ζωικής πανίδας. Παρ' όλα αυτά κατά καιρούς απειλείται η θέση του, ενώ ο ίδιος καθημερινά εξακολουθεί να μάχεται για την επιβίωσή του. Και αυτό διότι, από τότε που οι άνθρωποι στάθηκαν ικανοί να παράγουν και να διατηρούν φωτιά, η απλή ανάγκη της επιβίωσης συμπληρώθηκε με την απαίτηση καλύτερου βιοτικού επιπέδου, φέρνοντάς τους αντιμέτωπους με άλλους ανθρώπους. Παράλληλα με την εξέλιξη, οι υλικές επιθυμίες και ο εγωισμός των ανθρώπων ανέπτυξαν περαιτέρω φαινομενικούς λόγους για την συνεχή σύγκρουση με την μητέρα Φύση αλλά και μεταξύ τους.

Οι μύθοι όλων των λαών της προϊστορίας υποδεικνύουν αυτή την πρωταρχική μορφή πολέμων που διεξήγαγε η ανθρωπότητα. Παρατηρούμε ότι στις παραδόσεις όλων των λαών υπάρχουν εκείνοι οι αρχικοί πολεμιστές, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τα πλέον δυνατά ζώα της φύσεως –μυθικούς δράκοντες (εικ. 1) και λέοντες, άγριους ταύρους και λύκους και άλλα πολλά–, οι πολεμιστές που τελικά αποτυπώνονται στην μνήμη των λαών ως «ήρωες».

Έτσι, μέσω της επαναλήψεως των προϊστορικών αφηγήσεων, στην συνείδηση του ανθρώπου δημιουργήθηκε το αρχέτυπο και το πρότυπο του πολεμιστή ήρωα, υπέρμαχου του κοινού καλού ή κάποιων υψηλών ιδανικών, διότι, πέραν των μύθων για αγώνες εναντίον άγριων ζώων, υπάρχουν και οι θρύλοι όπου ο πολεμιστής ήρωας αντιμετωπίζει ορδές ληστών οι οποίοι λυμαίνονται κάποια περιοχή στην οποία εισέβαλαν βιαίως. Αυτούς κατατροπώνει ο ήρωας και αποδίδει την ελευθερία στους σκλάβους, άνδρες και γυναίκες (εικ. 2), των τυράννων, τα υλικά αγαθά στους αρχικούς ιδιοκτήτες τους και αποκαθιστά την ισορροπία στην φύση.

Κατά την ηρωική εποχή, ο κόσμος των γνώσεων και της αλήθειας επικοινωνούσε ενδόμυχα με τον κόσμο των θεών, ενώ παράλληλα, με την παρέμβαση των θυγατέρων της Μνημοσύνης (Ησιόδ. *Θεογονία* 54, 135, 915) άρχισε να λειτουργεί η ποιητική. Έτσι, πολλές φορές, ο Ήρωας είναι και Ποιητής, όπως ο μεγάλος Ορφεύς.[1]

Αυτές οι ικανότητες του ήρωα, προστιθέμενες στον θρύλο του ως πολεμιστή, τον ανέβαζαν σε ένα επίπεδο ανώτερο από αυτό των κοινών ανθρώπων, τον τοποθετούσαν στην χορεία των ημιθέων.

Οι πολεμιστές ήρωες έγιναν, σε όλους τους λαούς, πρότυπα προς μίμηση. Στην Ελλάδα, οι ιστορίες για τον Περσέα, τον Ηρακλή, τον Θησέα και τόσους άλλους εχρησιμοποιούντο για την εκπαίδευση των νέων κάθε εποχής. Η εξέλιξη του τεχνολογικού πολιτισμού δεν άλλαξε τον άνθρωπο. Το τεχνητό του περιβάλλον εξελίσσεται σχεδόν επί καθημερινής βάσεως, όμως οι ανάγκες του παραμένουν οι ίδιες: η ικανοποίηση μεγάλου αριθμού επιθυμιών, υλικών, ψυχικών και κοινωνικών. Ο άνθρωπος πάντοτε ήθελε να είναι δυνατός, πολυμήχανος, ηγέτης, αλλά ανέκαθεν τα «θέλω» του ενός συγκρούονταν με τα «θέλω»

1. Ο Ήρωας (*Ερμητικό Μουσείο*, 1678).

2. Ο Περσεύς ελευθερώνει την Ανδρομέδα (Τοιχογραφία από την Πομπηία, Εθνικό Μουσείο Νεαπόλεως).

των άλλων. Αυτός που θα επικρατήσει θα γίνει αυτομάτως πλέον ο ηγέτης πολεμιστής, ο ηγέτης ήρωας. Αυτός που εξυμνείται πρωτίστως από την προϊστορική ελληνική επική ποίηση, η οποία αποτελεί ταυτοχρόνως και πηγή της ελληνικής ιστορίας.

Ο Ποιητής, άτομο ένθεο, είναι ο εμπνευσμένος, αυτός που θα μεταφέρει την γνώση είτε για το παρελθόν –με την μορφή της ιστορίας του κόσμου ή «Κοσμογονίας» και της γενεαλογίας ή «Θεογονίας»– είτε για το κρυμμένο παρόν –με την μορφή της «φυσικής» πληροφόρησης– είτε ακόμα για το μέλλον – με την μορφή της προφητικής έκφρασης. Έτσι, στα τέλη της ηρωικής εποχής, πέραν του Ήρωα, τα πρόσωπα του Ποιητή, του Μάντη και του Σοφού συμπίπτουν και αποτελούν μιαν αδιαχώριστη ενότητα.

Η Κοσμογονία

Το παλαιότερο ερώτημα στην ιστορία του ανθρώπου είναι το πώς δημιουργήθηκε ο κόσμος. Αυτό οδηγεί στο πρώτο πρόβλημα της Φιλοσοφίας, στην Κοσμολογία, στην οποία ανήκουν όλες οι διδασκαλίες των προσωκρατικών φιλοσόφων, είτε αυτοί εμφανίζονται ως ποιητές, όπως ο Όμηρος και ο Ησίοδος, είτε ως φυσικοί, όπως ο Φερεκύδης και ο Αλκμάν. Όμως, και αυτοί και οι μεταγενέστεροί τους εκφράζονται με λόγο ποιητικό. Τα φυσικά φαινόμενα, κυρίως τα πλέον βίαια, δεν προκαλούν μόνο την περιέργεια στον προϊστορικό άνθρωπο, αλλά δημιουργούν και εναγώνιες καταστάσεις, έναντι των οποίων λυτρώνεται μόνον όταν βρει ικανοποιητικές εξηγήσεις και τον κατάλληλο τρόπο συμπεριφοράς απέναντί τους.

Τύπος μιας τέτοιας πνευματικής λειτουργίας στην ιστορία του ανθρώπου είναι ο μύθος, σε παγκόσμιο επίπεδο. Όμως, μόνο στην προϊστορική Ελλάδα η πρόθεση του μύθου και περαιτέρω αυτοί τούτοι οι κοσμογονικοί μύθοι έχουν αιτιολογική φύση. Με αυτούς, ο προϊστορικός Έλληνας, σε ένα υποτιθέμενο προεπιστημονικό στάδιο της πορείας του, επιχειρεί να ερμηνεύσει, τόσο την χρονική έναρξη και την ιεραρχία των δυνάμεων του κόσμου, όσο και την ουσία και την δομή του σύμπαντος.

Έναντι της πρωταρχικής μορφής του μύθου –πριν δηλαδή αλλοιωθεί αυτός από θεολογικά δόγματα και πολιτικά ιδεολογήματα– πρέπει να μένουμε ανεπηρέαστοι από αφελείς χαρακτηρισμούς όπως «ποιητική φαντασία» ή ακόμα χειρότερα «φορείς αλληγορικών νοημάτων», και να αντιληφθούμε ότι ο μύθος, στην αρχική του μορφή, δεν συμβολίζει αλλά εκφράζει ανθρώπινες εμπειρίες από τα φαινόμενα της φύσεως. Επέκεινα, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η θεία ουσία, η οποία ενυπάρχει στα φυσικά φαινόμενα, δεν βρίσκεται πέρα από αυτά, αλλά τα αποτελεί. Κοσμογονία και Θεογονία, ως πρώτες αρχές της επιστημονικής Κοσμολογίας, είναι δύο έννοιες οι οποίες δεν πρέπει να μελετώνται χωριστά. Η αντίληψη των φυσικών φαινομένων, όσον αφορά το αρχέγονο θρησκευτικό συναίσθημα, σημαίνει εμπειρίες της ουσίας αλλά και της παρουσίας του Θείου. Λέγοντας Κοσμογονία, εννοούμε την δημιουργία του κόσμου, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή εμπειρικά, δηλαδή την γένεση και την περαιτέρω ανάπτυξη και διαμόρφωσή του από κάποιο δημιουργικό αίτιο. Αυτές οι πρώτες εμπειρίες του φυσικού κόσμου, όπως είναι διατυπωμένες στον ελληνικό κοσμογονικό μύθο, προσδιορίζουν και την εξέλιξη της φυσικής επιστήμης, διότι από τις μορφές των σκέψεων που επιβάλλει ο προϊστορικός Έλληνας στοχαστής αντλεί, επί πολλούς αιώνες, διανοηματικούς τύπους ο εξελιγμένος (;) σύγχρονος επιστήμων. Τα μυθικά πρότυπα του κόσμου λειτουργούν μέσα στις φυσικές θεωρίες των αρχαιοτέρων Ελλήνων φιλοσόφων. Θέσεις, οι οποίες διεκδικούν τον τίτλο της τολμηρής και επαναστατικής θεωρίας, δεν θα ήσαν νοητές χωρίς τις κρατούσες μυθικές παραστάσεις, προεκτάσεις των οποίων αποτελούν αυτές ακριβώς οι νέες θέσεις ή νεώτερες ερμηνείες.

Η ποίηση, πρώτη γλώσσα της ιστορίας και της φιλοσοφίας

Η ποίηση ήταν η γλώσσα της προφητείας, η οποία εξασκείτο μόνο με την επίκληση στην έμπνευση των Μουσών. Οι ποιητές, σοφοί και ένθεοι της ηρωικής εποχής, συνέθεσαν Κοσμογονίες και Θεογονίες (εικ. 3). Στον Όμηρο, όταν η ποίηση διαχωρίζεται από την αυτοσχέδια ραψωδία και αποκτά την επική της μορφή, ο προφήτης και ο ραψωδός διαχωρίζονται, ενώ οι περιοχές της φιλοσοφίας και της ποίησης αλληλοτέμνονται, καθώς η Κοσμογονία και η Θεογονία κατέχουν τον ιερό χαρακτήρα της αποκάλυψης.

Τα αρχαιότερα μνημεία του Λόγου της ελληνικής γραμματείας που περισώθηκαν και έφθασαν έως εμάς είναι τα ομηρικά έπη, η *Ιλιάς* και η *Οδύσσεια*. Μετά τα ομηρικά έπη εμφανίστηκαν η *Θεογονία* και το *Έργα και Ημέραι*, ποιητή των οποίων η παράδοση θεωρεί τον Βοιωτό Ησίοδο. Και τα δύο αυτά έργα μάς κατατοπίζουν σε πολλά προβλήματα της πρώιμης ελληνικής αρχαιότητας. Η *Θεογονία* μάς πληροφορεί για το ποιες ήσαν οι παλαιότερες αντιλήψεις των Ελλήνων για τους θεούς, όπως θα το έκανε ένα εγχειρίδιο θρησκειολογίας, ενώ το νεώτερό της, *Έργα και Ημέραι*, μας μεταφέρει μια ζωντανή εικόνα της κοινωνικής ζωής στην πρώτη περίοδο της γεωμετρικής εποχής. Η αρχαία ελληνική παράδοση δέχεται ως έργα του

Ησιόδου δύο ακόμα ποιητικά έργα, το *Ασπίς Ηρακλέους* και το *Ηοίαι*. Στο πρώτο, αποθησαυρίζονται πανάρχαιες παραδόσεις, οι οποίες έχουν την καταγωγή τους στην ανατολική Θεσσαλία (Παγασαί), ενώ το δεύτερο αναφέρει προϊστορικές αρχαιοελληνικές παραδόσεις, που εξυμνούν τις δωρικές και αιολικές πατριές, σε πολλά σημεία και την μητριαρχική περίοδο.

Σύμφωνα, όμως, με την αρχαία ελληνική γραμματεία, υπήρξαν και άλλοι που κατέγραψαν τις τοπικές παραδόσεις τους και τα κατορθώματα διαφόρων ηρώων. Αυτούς τους πρώτους ιστοριογράφους, χρονογράφους, λαογράφους, τους χαρακτηρίζουμε, όλους, ως ποιητές, διότι όλοι έγραψαν τα Χρονικά τους, τις Γενεαλογίες τους και τις τοπικές παραδόσεις σε έμμετρο λόγο.

Τα έπη αυτά ήσαν τα *Κύπρια*, η *Αιθιοπίς*, η *Μικρά Ιλιάς*, οι *Νόστοι*, η *Τηλεγόνεια*, η *Ιλίου Πέρσις*, η *Θηβαΐς*, οι *Επίγονοι*, η *Ατθίς*, η *Μινυάς*, η *Δαναΐς* κ.ά. Έχουν γραφεί και Ύμνοι στους θεούς, οι οποίοι επίσης αντανακλούν όχι μόνο λατρευτικές παραδόσεις, αλλά εμμέσως μας παρέχουν και στοιχεία για την κοινωνική ζωή της εποχής τους.

Παράλληλα, άλλοι διανοούμενοι κατέγραψαν τις παραδόσεις του τόπου τους, όπως ο Σιμωνίδης, ο οποίος συνέθεσε σε στίχους το έργο *Αρχαιολογία Σαμίων*. Αλλά και ένας άλλος Σάμιος, ο Άσιος έγραψε επίσης την αρχαία, ήδη για την εποχή

3. Κοσμογονικό όραμα της μοναχής Hildegard von Bingen (1098-1179) στο σχήμα του Κοσμικού Ωού των Ορφικών. Hildegard von Bingen, *Scivias*, 1151.

4. Εικόνα του Χάους με σωρεία προσώπων-συμβόλων της Αλχημίας: π.χ. τα τέσσερα παιδιά στο κέντρο μέσα στη σπηλιά συμβολίζουν τα τέσσερα στοιχεία και η μορφή μέσα σε κύκλο που σχηματίζει ο ουροβόρος όφις, κάτω δεξιά, είναι ο Χρόνος. R. De Hooghe, *Hieroglyphica of Merkbeelden der oude volkeren*, 1744.

του, ιστορία της Σάμου. Ο φιλόσοφος Ξενοφάνης έγραψε την *Κολοφώνος κτίσιν*, ο Πανύασις, ο «θείος» του Ηροδότου, τα *Ιωνικά* και άλλοι πολλοί έγραψαν Αρχαιολογίες, Χρονικά και Γενεαλογίες. Έτσι η αρχική θεώρηση ότι η γνώση «αποκαλύπτεται» σε άτομα προικισμένα με εξαιρετικές ικανότητες, τα οποία είχαν το προνόμιο της πρόσβασης στον αόρατο κόσμο των θεών και των πνευμάτων, αρχίζει να υποχωρεί.

Καθίσταται φανερό ότι με τις ελληνικές Κοσμογονίες σηματοδοτείται η γέννηση, σε πολύ γενικό πλαίσιο, της γνώσεως και η εξαρχής προσδιοριστική τάση της Φιλοσοφίας, ως μητέρας των επιστημών. Παρατηρούμε να εμφανίζονται στις θεωρίες των πρώτων φιλοσόφων απομυθοποιημένα και αποπροσωποποιημένα, τα διάφορα κατασκευαστικά πρότυπα του κόσμου. Στον Θαλή έχουμε ως πρότυπο της Κοσμογονίας τον Ωκεανό, στον Αναξίμανδρο το πρότυπο του Χάους (εικ. 4), στον Αναξιμένη το πρότυπο του Αέρα, στον Ξενοφάνη το πρότυπο της Γης, στον Ηράκλειτο, τον Παρμενίδη και τον Εμπεδοκλή το πρότυπο του πυρός, του φωτός, του αιθέρος κ.λπ. Το θεματικό σχήμα: πρωταρχική κατάσταση – σπέρμα – διαχωρισμός των μερών του κόσμου – σχηματισμός των ουρανίων σωμάτων και των μετεωρολογικών φαινομένων – γένεση της ζωής, παραλαμβάνεται από την φιλοσοφία, και μέσω αυτής από την Αλχημία, έτοιμο, από τις ελληνικές κοσμογονίες, με σημεία επαφής μεταξύ Κοσμογονίας και Αλχημίας τα ακόλουθα:

α. Πρότυπο της Μίας και Πρώτης Αρχής ενότητας του κόσμου («Αρχή Μία»).

β. Παράλληλες παραστάσεις για την ανάπτυξη των μερών του κόσμου.

γ. Αποδοχή αρχών ή φυσικών νόμων, που λέγονται δυνάμεις, χάρη στις οποίες τηρείται η τάξη.

δ. Μια αυτούσια κοσμογονία, η οποία αποτελεί οργανικό μέλος κάθε κοσμολογικής θεωρίας.

Το τέλος της ηρωικής εποχής

Το γεγονός πως πρώτοι οι Έλληνες θεμελίωσαν την φιλοσοφία και την επιστήμη, δηλαδή την ορθολογική εξήγηση του κόσμου, είναι σίγουρα γεγονός εξέχουσας σημασίας στην ιστορία της ευρωπαϊκής σκέψεως. Όμως, αρχή της φιλοσοφίας δεν σημαίνει απλώς την έναρξη, την γενετική αρχή της φιλοσοφίας, αλλά και την πηγή από την οποία αντλεί και αναπτύσσεται κατά την περαιτέρω πορεία της. Στην συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζουμε, η προσωκρατική προβληματική είναι αρχή και μήτρα, πηγή και τροφός του φιλοσοφικού και επιστημονικού πνεύματος. Το ερώτημα, ωστόσο, για την καταγωγή του ευρωπαϊκού φιλοσοφικού και επιστημονικού πνεύματος είναι, ήδη από την εποχή του Αριστοτέλη, επίμαχο. Από ποιες αρχές επήγασε η φιλοσοφία στην Ελλάδα και πώς εξηγείται η γένεσή της; Είναι ο μύθος και η θρησκεία ή το ορθολογιστικό και πρακτικό πνεύμα αυτά που συνετέλεσαν στην εμφάνιση της φιλοσοφίας στον ελληνικό χώρο κατά τον Η΄ αιώνα π.Χ.; Στα ερωτήματα αυτά δόθηκαν ποικίλες απαντήσεις, οι οποίες, όμως, ουδέποτε κατέστη δυνατόν να θεμελιωθούν πάνω σε ικανοποιητικά ιστορικά τεκμήρια, αλλά πάνω σε πληροφορίες μετασωκρατικών συγγραφέων που οπωσδήποτε είχαν λόγους να προβάλλουν την μία ή την άλλη άποψη. Το πλέον τυπικό παράδειγμα είναι το πρόβλημα της αρχής του κόσμου, της Πρώτης Αρχής ή Μίας Αρχής ή Αρχής Μίας.

Ο όρος «Αρχή» δεν είναι προσωκρατικός φιλοσοφικός όρος, αλλά τεχνικός όρος της περιπατητικής φιλοσοφίας. Εάν, λοιπόν, θέτουμε το πρόβλημα της Αρχής στους Προσωκρατικούς και το εννοούμε με την περιπατητική έννοια, αδικούμε σε μεγάλο βαθμό τον δυναμικό και ζωντανό χαρακτήρα της πρώτης φιλοσοφίας. Διότι, εάν επετρέπετο να ξεχωρίσουμε ένα πρόβλημα, όπως το ανωτέρω, και να δεχθούμε πως αυτό εκτείνεται ευρέως εντός του πλαισίου αυτής της φιλοσοφίας, θα διαπιστώναμε ότι Αρχή εδώ σημαίνει:

α. την γενετική βάση, την μήτρα ή την πηγή από την οποία προήλθε ο κόσμος,

β. τον ταμιευτήρα (αποθήκη ή σκληρό δίσκο) όλων των στοιχειακών υλικών και των συστατικών δυνάμεων του κόσμου ή και τον αποδέκτη όλων των πραγμάτων που διελύθησαν διότι εξήντλησαν τις δυνατότητες ύπαρξής τους,

γ. τον κοινό παράγοντα, ο οποίος διαπερνά, συνέχει και κυβερνά τον κόσμο.

Η Αρχή, λοιπόν, είναι μια πολυσήμαντη έννοια, η οποία βασικά σημαίνει χρονική αρχή και αιτία: το σύννεφο υπάρχει πριν από την βροχή, το σπέρμα πριν από το φυτό, οι γονείς πριν από τα παιδιά. Εδώ έχουμε μια χρονική προτεραιότητα και αιτιότητα μαζί. Αλλά υπάρχουν μια σειρά από ερωτήματα, όπως επί παραδείγματι, από πού προέρχεται το σύννεφο ή από πού προέρχεται το σπέρμα, πώς γεννώνται οι υδρατμοί κ.λπ. Έτσι φθάνει κανείς στο ερώτημα για την πρώτη αρχή όχι μόνο με χρονικό

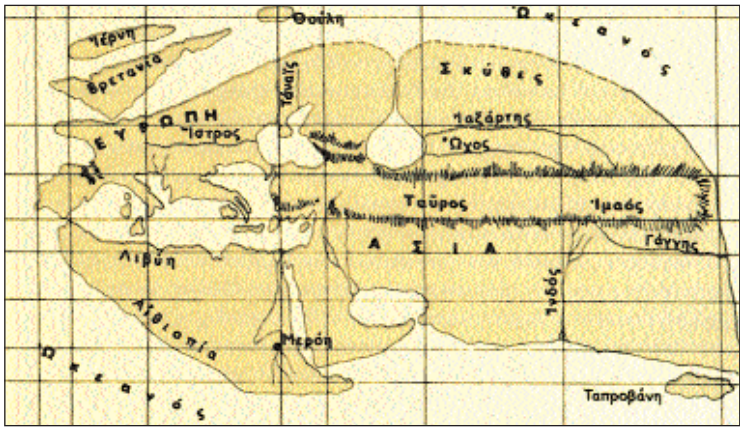

5. Η Γη, κατά τον Ερατοσθένη, τον Γ΄ αι. π.Χ.

αλλά και με λογικό περιεχόμενο. Η πρώτη αρχή ταυτίζεται, λοιπόν, με την αρχή του κόσμου ή θεωρείται ταυτόχρονα ως διαρκώς παρούσα και ενεργούσα πρώτη αιτία όλων όσα συμβαίνουν στον κόσμο. Αυτή η πορεία, από τις επιμέρους αρχές των συγκεκριμένων φυσικών συμβάντων στην πρώτη αρχή, στο πρώτο δηλαδή φυσικό συμβάν της ιστορίας του σύμπαντος και μαζί στην πρωταρχική και θεμελιακή αρχή της λειτουργίας του, είναι μια πορεία από το επιμέρους προς το γενικό.

Κατά την αρχαϊκή, όμως, εποχή, οπότε παρατηρείται η διάσπαση της οργάνωσης του γένους και η δημιουργία πολλών μικρών οικογενειακών εστιών, μετεβλήθη και η κοινωνική ψυχολογία. Η αλλαγή αυτή, η οποία είχε ως συνέπεια την δημιουργία ατομικιστικής ψυχολογίας, επέδρασε και στην ποίηση. Οι ποιητές δεν υμνολογούν πλέον τους θεούς και τους ήρωες και δεν περιγράφουν τα κατορθώματά τους, αλλά εστιάζουν την προσοχή τους σε πράξεις και συναισθήματα της ατομικής ζωής. Η επική ποίηση δίνει την θέση της στην λυρική ποίηση, η οποία υμνεί τον έρωτα και περιγράφει διάφορες εκδηλώσεις του κοινωνικού βίου. Ξεχωριστή θέση κατέχουν τα ποιήματα του Σόλωνος, του Θεόγνιδος, του Αρχιλόχου, του Αλκαίου και άλλων, τα περισσότερα των οποίων διεσώθησαν σε σπαράγματα, αλλά είναι πολύ σημαντικά, καθώς μας διαφωτίζουν για την κοινωνική κατάσταση της εποχής τους ή των περασμένων χρόνων, αλλά και διότι είναι γεμάτα από επιστημονικές αναφορές, από την ιατρική έως την αστρονομία, και από την θεολογία μέχρι την γεωργία, αλλά και κάποιες άλλες τεχνολογικές επιστήμες ξεχασμένες ήδη στην εποχή τους, και πολύ περισσότερο σήμερα.

Υπάρχουν παραδείγματα ηγεμόνων της αρχαϊκής εποχής, οι οποίοι κυριολεκτικά εξαφάνισαν την ιστορία του τόπου τους. Ο Σικυώνιος Κλεισθένης, περί το 600 π.Χ., απαγόρευσε στην επικράτειά του τις εορτές με τις απαγγελίες ομηρικών επών, με την δικαιολογία ότι, εάν εξυμνείτο το ηρωικό παρελθόν της Αργολίδος, προσεφέροντο ιστορικοί τίτλοι στην νέα αριστοκρατία των Δωριέων κατακτητών, ενώ παράλληλα κατήργησε την λατρεία του Αργείου ήρωα Αδράστου, παλαιοτέρου άνακτος του Άργους και της Σικυώνος,

και απέδωσε τις σχετικές τελετές στον θεό Διόνυσο. Είναι το πέρασμα σε μια εποχή που αρνείται να δεχθεί τους ήρωες και επέκεινα τον ποιητικό φιλοσοφικό Λόγο.

Η γένεση της φιλοσοφίας, προδρόμου της Αλχημίας

Η Φιλοσοφία, στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής της, αποβαίνει η μήτρα των περισσοτέρων επιστημονικών κλάδων, η αυτονόμηση των οποίων οριοθετείται από τους κλασικούς χρόνους και εντεύθεν. Είναι αυταπόδεικτο ότι η γέννηση της Φιλοσοφίας έχει ήδη πραγματοποιηθεί από την γεωμετρική περίοδο, τον Θ΄ αιώνα π.Χ., στο πλαίσιο μιας αρχομένης, γενικευμένης πνευματικής αφύπνισης. Η λεπτομερέστερη μελέτη της κοινωνικής εξέλιξης της περιόδου εκείνης είναι διαφωτιστική και για την γέννηση της προσωκρατικής Φυσικής Φιλοσοφίας.

Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι είχαν κάτι σημαντικό να πουν για τρέχοντα προβλήματα της εποχής τους, ακόμα και αν διετύπωναν κοσμολογικές θεωρίες ή απόψεις για τον ανθρώπινο οργανισμό. Θέλοντας να βοηθήσουν τους ανθρώπους να κατακτήσουν τον κόσμο και να κυριαρχήσουν από τεχνικής πλευράς, έπρεπε πρωτίστως να τον κατανοήσουν, να εξηγήσουν την φύση του, αναζητώντας την αρχή και τους νόμους που διέπουν την λειτουργία του.

Οι γεωγραφικές απόψεις του Ερατοσθένους (εικ. 5) δεν διαφωτίζουν την σύγχρονη επιστημονική γνώση για τον πλανήτη μας, αλλά ο Αναξίμανδρος, επί παραδείγματι, παρ' όλο που και αυτός ασχολήθηκε με την σχεδίαση ενός χάρτη της γης, ο οποίος σήμερα έχει ελάχιστο ενδιαφέρον, διετύπωσε μερικές σκέψεις για τον κόσμο, για μια τάξη του χρόνου και μιαν αρχή δικαιοσύνης που διέπει την λειτουργία του κόσμου, ιδέες γόνιμες και υποβλητικές στην περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνικής σκέψεως. Αλλά το ίδιο ενδιαφέρουσες είναι και ορισμένες ενοράσεις του Ηρακλείτου, του Παρμενίδη, του Εμπεδοκλέους, του Αναξαγόρα, του Δημοκρίτου, διότι η προσωκρατική σκέψη έχει την γοητεία του πρωτοεμφανιζομένου και θεμελιακού Λόγου. Παράλληλα με τον θεμελιακό χαρακτήρα αυτής της φιλοσοφίας, διαπιστώνεται και μια διαχρονική αξία, η οποία συνίσταται στην διαρκώς ενισχυόμενη εντύπωση ότι πολλά στοιχεία της πρώιμης σκέψης δεν είναι δυνατόν παρά να σχηματίζουν, για πολύ καιρό ακόμα, την υποδομή της δικής μας σκέψης. Ακόμα και αν μετασχηματιστούν ριζικά οι βασικές μας θεωρήσεις για τον κόσμο, οι πρώτες καταβολές του φιλοσοφείν θα διατηρούν, όπως φαίνεται, την αξία τους, διότι παραμένουν φορτισμένες με ζωντανές ιδέες, τέτοιες που πάντοτε θα ενδιαφέρουν ζωντανούς ανθρώπους.

6. Ο Ερμής ο Τρισμέγιστος, πατήρ της Αλχημίας (μικρογραφία του 15ου αι.).

Οι μυθικοί αλχημιστές

Η πρώτη ομάδα αλχημιστών περιλαμβάνει πρόσωπα μυθικά, θεία: τον Ερμή, την Ίσιδα και τον Αγαθοδαίμονα. Τα ονόματα αυτά συνδέονται με την Αίγυπτο και με τους λεγομένους Γνωστικούς και τον Ποιμάνδρη. 1. Ο Ερμής (εικ. 6): Ταυτίζεται με τον Θωθ ή Θωτ, τον πατέρα των Επιστημών και των Τεχνών στην αρχαία Αίγυπτο. Το όνομά του το έφεραν τα παλαιά βιβλία, τα οποία κατά μία άποψη έφθαναν τις 20.000, ενώ κατά μία άλλη –του Κλήμη της Αλεξανδρείας– τις 35.000. Για πολύ καιρό η παράδοση απέδιδε στον Ερμή τα μυστικιστικά συγγράμματα για την Μαγεία, την Αστρολογία και την Χημεία. Άλλωστε, και αυτή η Χημεία, κατά τον Μεσαίωνα, έφερε τον τίτλο της «Ερμητικής Επιστήμης», και χωρίς αμφιβολία είναι πάμπολλα τα αλχημιστικά έργα, τα οποία εγράφησαν με το όνομα του Ερμού προκειμένου να αποκτήσουν περισσότερο κύρος. Ένα χωρίο από τα γραπτά αυτά μας δίνει μια ιδέα για το ύφος τους: «Στην ανατολική θύρα, δηλαδή στην είσοδο του ιερού, λέγεται ότι βρίσκεις την λευκή ουσία (άργυρος) ... και στην δυτική είσοδο του ιερού θα βρεις την ξανθή άμμο (χρυσός)» (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2250, φ. 81). Είναι αδύνατον να αντιληφθεί κάποιος σύγχρονος αν η περιγραφή αυτή είναι πραγματική ή συμβολική, όπως και η περιγραφή του σπηλαίου των Νυμφών στην *Οδύσσεια*, ενώ ο Σμαράγδινος Πίναξ του Ερμού,[2] τον οποίο αναφέρουν κυρίως οι μεσαιωνικοί συγγραφείς, αρχίζει με μυστικιστικές λέξεις, παρόμοιες με εκείνες που διαβάζουμε στον Ζώσιμο: «Άνω τα ουράνια, κάτω τα επίγεια, με το αρσενικό και το θηλυκό συντελείται το έργο».

2. Ο Αγαθοδαίμων: Άλλη μορφή του αιγυπτιακού θεού Κνούφη, ο οποίος ήταν θεότης της Ιατρικής και, όπως ο Ασκληπιός, είχε ως έμβλημά του τον όφι. Μάλιστα, από την αρχαιότητα και μέχρι των ημερών μας, όφεις διετηρούντο και στις κατοικίες, ως προστάτες του σπιτιού και ελέγοντο αγαθοδαίμονες. Είναι φανερή η συγγένεια του Αγαθοδαίμονος με

7. Ο γενάρχης των Πελασγών, Οφίων ή Αγαθοδαίμων με οφιοειδείς πόδας, όπως οι μυθικοί Γίγαντες, και κεφαλή αλέκτορος (Αλεκτρίων-Βασιλίσκος), από χαλκογραφία του 18ου αι. αποδίδουσα λίθον του 2ου αι.

8. Ο θείος Όφις. Παριστάνεται με φωτοστέφανο. Σχέδιο σε μεροϊτική κεραμική.

τον ουροβόρο όφι, ο οποίος έγινε το έμβλημα αρχικώς των Γνωστικών και κατόπιν των Θεοσοφιστών, με φυσικό επακόλουθο οι οπαδοί του Αγαθοδαίμονος να ταυτίζονται με τους αλχημιστές. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι παρίσταναν τον Αγαθοδαίμονα ως τεράστιον όφιν με κνήμες ανθρώπου και κεφαλή κριού, ενώ οι Φοίνικες παρίσταναν τον δικό τους Αγαθοδαίμονα ως όφιν με κεφαλή ιέρακος. Των Ινδών ο Αγαθοδαίμων είχε επίσης, σώμα όφεως, αλλά κεφαλή ανθρώπου, όπως οι Έλληνες γενάρχες της Αττικής, Κέκροψ και Εριχθόνιος.

Η ελληνική λατρεία του Αγαθοδαίμονος είναι αρχαιοτέρα αυτής του Πανθέου των Ολυμπίων θεών, αυτός δε είναι ο λόγος για τον οποίο στα συμπόσια η πρώτη πρόποση του «ακράτου οίνου» ήταν προς τιμήν του Αγαθοδαίμονος – ή Οφίωνος – ως γενάρχου των Πελασγών (εικ. 7), ενώ η τελευταία του «κεκερασμένου οίνου» επίνετο προς τιμήν του Σωτήρος Διός. Ο Αγαθοδαίμων επέζησε του ολυμπιακού πανθέου και, συν τω χρόνω, έφθασε ως Αγαθάγγελος να ταυτιστεί με τον φύλακα-άγγελο της ιουδαιοχριστιανικής παραδόσεως.

Ο όφις ήταν σύνηθες σύμβολο στις ελληνικές μυστηριακές θρησκείες. Ο Κλήμης της Αλεξανδρείας (150-215 μ.Χ.) αναφέρει ότι οι ειδωλολάτρες της γενεάς του θεωρούσαν τον όφιν ως σύμβολο της ενώσεως του Θεού και του ανθρώπου. Υπήρχαν δε αρκετοί λάτρεις του γνωστικού όφεως, αποκαλούμενοι Οφίτες, κατά την άποψη των οποίων ο όφις ήταν θείος (εικ. 8), διότι ήθελε να φωτίσει το ανθρώπινο γένος με την γνώση του καλού και του κακού και να τους χαρίσει την αιώνια ζωή. Τουναντίον, ο Γιαχβέ, ταυτιζόμενος με την Νέμεση, ήθελε να κρατήσει τους ανθρώπους μέσα στην άγνοια, δεμένους στην γη.

3. Η Ίσις: Ο Ποιμάνδρης επικαλείται την Ίσιδα (εικ. 9) στο ψευδερμητικό του βιβλίο, το οποίο κατείχε σπουδαία θέση στις θρησκευτικές ιεροτελεστίες των αλεξανδρινών και των ρωμαϊκών χρόνων, αλλά αναφέρεται και στους αλχημιστές. Στους πρωτοχριστιανικούς αιώνες υπάρχει πλήθος βιβλίων του είδους: Η ιστορία του Γνωστικισμού, των χριστιανικών αιρέσεων και των μυστικιστών φιλοσόφων της Αλεξανδρείας είναι γεμάτη με ψευδείς αποδόσεις, όπως το βιβλίο του Ενώχ, η διαθήκη του Αδάμ, τα απόκρυφα Ευαγγέλια κ.λπ. Και όλα αυτά έγιναν για να αποδώσουν σε σεβαστές αρχές, διδάγματα νεώτερα, είτε για να αυξήσουν το κύρος τους, βάζοντάς τες στο όνομα ενδόξων σοφών, είτε ως άμυνα των συγγραφέων από τις διώξεις. Η προγραφή των μαθηματικών και των Χαλδαίων στην Ρώμη, οι σφαγές που διετάχθησαν από τον Διοκλητιανό στην Αίγυπτο και την Συρία και η καταστροφή των αλχημικών έργων δικαιολογούσαν απολύτως τις προφυλάξεις αυτές.

Η Θεογονία

Αποσπάσματα από τα έργα των προσωκρατικών φιλοσόφων διασώζονται, με την μορφή παραθεμάτων, σε κείμενα διαφόρων αρχαίων συγγραφέων, από τον Πλάτωνα τον Δ΄ π.Χ. αιώνα έως τον Σιμπλίκιο τον 6ο αιώνα, και σε μερικές σπάνιες περιπτώσεις έως μερικούς όψιμους Βυζαντινούς συγγραφείς, όπως ο Ιωάννης Τζέτζης.

Ο Πλάτων είναι ο παλαιότερος σχολιαστής των Προσωκρατικών (ας σημειωθεί ότι και τα έργα του Ευριπίδη και του Αριστοφάνη περιέχουν σποραδικές αναφορές σε αυτούς), αλλά τα περισσότερα σχόλιά του είναι πρόχειρα και, όπως πολλά από τα παραθέματά του, διαπνέονται από ειρωνική ή ψυχαγωγική διάθεση. Έτσι, οι αναφορές του στον Ηράκλειτο, τον Παρμενίδη και τον Εμπεδοκλή είναι συνήθως ειρωνικές παρατηρήσεις, και μάλιστα μονόπλευρες ή υπερβολικές. Οπωσδήποτε, με την προϋπόθεση ότι δεχόμαστε αυτή την επιφύλαξη, ο Πλάτων έχει να μας προσφέρει πολλά πολύτιμα στοιχεία. Ένα χωρίο του *Φαίδωνος* (96 κ.ε.) μας δίνει μια σύντομη αλλά χρήσιμη επισκόπηση των φυσικοφιλοσοφικών ανησυχιών του Ε΄ αιώνα π.Χ., ενώ στον *Τίμαιο* μας παρέχει ένα πλήρες έργο Αλχημίας.

Ο Σπαρτιάτης λυρικός ποιητής Αλκμάν έζησε περί το 600 π.Χ. Οι μελετητές δοκίμασαν μεγάλη έκπληξη όταν, το 1957, η δημοσίευση του παπύρου 2390 της Οξύρρυγχου απεκάλυψε ότι ένα από τα ποιήματά του περιείχε ένα είδος θεογονικής κοσμογονίας – «στο άσμα του, ο Αλκμάν ασχολείται με την φύση», όπως γράφει ο σχολιαστής (απόσπ. 3, στήλη c, 26). Προφανώς το ποίημα φαινόταν σκοτεινό, αινιγματικό και παράξενο, και όπως μαρτυρείται από τα σχόλια που περιέχει ο πάπυρος, τον 2ο αιώνα, είχαν γίνει και άλλες προσπάθειες να ερμηνευθεί. Το απόσπασμα στην νεοελληνική έχει ως εξής: «Γιατί όταν η ύλη άρχισε να τακτοποιείται έγινε ένα είδος πόρου, κάτι σαν αρχή». Λέει λοιπόν ο Αλκμάν ότι η ύλη όλων των πραγμάτων ήταν ταραγμένη και αποίητη. Και συνεχίζει: «Έπειτα γεννήθηκε κάποιος που τακτοποιούσε τα πάντα, έπειτα έγινε ένας πόρος και όταν παρήλθε αυτός ο πόρος ακολούθησε ένα όριο (ή τέρμα, τέκμωρ). Και ο πόρος είναι σαν αρχή, ενώ το όριο σαν τέλος. Όταν γεννήθηκε η Θέτις, αυτά έγιναν η αρχή και το τέλος των πάντων και το σύνολο των πραγμάτων έχει φύση παρόμοια με το υλικό του χαλκού, ενώ η Θέτις με εκείνη του τεχνίτη, και ο πόρος και το όριο παρόμοια με εκείνη της αρχής και του τέλους» (Αλκμάν, απόσπ. 3, στήλη 11, στ. 7-20). Πρόκειται για ένα γριφώδες, κρυπτογραφημένο κείμενο, πραγματικό πρόδρομο των κειμένων του Ηρακλείτου, αλλά και όλων των αλχημιστών – από τον 3ο μέχρι τον 17ο αιώνα.

Ο Φερεκύδης από την Σύρο ήταν ποιητής, μυθογράφος και φιλόσοφος θεογονιστής. Έζησε τον 6ο αιώνα π.Χ., ίσως γύρω στα μέσα του αιώνα, και σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο τρόπος με τον οποίο προσέγγιζε το θέμα του δεν ήταν εντελώς μυθολογικός: «γιατί οι "μεικτοί" θεολόγοι, αυτοί δηλαδή που δεν αφηγούνται τα πάντα με μυθική μορφή, όπως λόγου χάριν ο Φερεκύδης και μερικοί άλλοι, καθώς και οι Μάγοι, ορίζουν ως άριστο τον πρώτο γεννήτορα» (Αριστ. *Μεταφ*. Ν4, 1091 b 8).

Στο λεξικό *Σουίδα*, στο λήμμα «Φερεκύδης», αναφέρεται ότι: «όλα όσα έγραψε είναι τα εξής: η *Επτάμυχος* ή *Θεοκρασία* ή *Θεογονία*. Και υπάρχει μια θεολογία από δέκα βιβλία που περιέχει την γένεση και τις διαδοχές των θεών».

Ο Διογένης Λαέρτιος δίνει κάποιες περισσότερες πληροφορίες: «Ο Θεόπομπος λέει ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν ο πρώτος που έγραψε για την φύση και τους θεούς. Μερικοί λένε ότι ήταν ο πρώτος που έγραψε ένα βιβλίο σε πεζό λόγο» (Διογ. Λαέρτ. Ι, 116), και: «Σώζεται το βιβλίο που έγραψε ο συγγραφέας από την Σύρο και που αρχίζει με τα λόγια: ο Ζας και ο Χρόνος υπήρχαν ανέκαθεν καθώς και η Χθονίη. Και η Χθονίη πήρε το όνομα Γη, επειδή ο Ζας της χάρισε γη» (Διογ. Λαέρτ. Ι, 119).

Στον Φερεκύδη αποδίδονταν πολλά θαύματα, όπως λ.χ. η πρόβλεψη ενός σεισμού, ενός ναυαγίου, της αλώσεως της Μεσσήνης κ.λπ. Αυτά τα θαύματα ετοποθετούντο σε διάφορα μέρη, στην Σπάρτη, κοντά στην Έφεσο, στην Σάμο, στην Σύρο και αλλού. Όμως τα ίδια θαύματα αποδίδονταν και στον Πυθαγόρα, ο οποίος ήταν μαθητής του Φερεκύδη. Όσον αφορά το περιεχόμενο του βιβλίου του Φερεκύδη, έχουμε την πληροφορία ότι: «Ο Φερεκύδης από την Σύρο είπε ότι ο Ζας υπήρχε πάντα, το ίδιο και ο Χρόνος και η Χθονίη, που αποτελούσαν μαζί με τον Ζάντα τις τρεις πρώτες αρχές ... και ο Χρόνος δημιούργησε από το σπέρμα του την φωτιά, τον αέρα [ή την πνοή] και το νερό ..., από τα οποία, όταν μοιράστηκαν σε πέντε μυχούς, δημιουργήθηκε μια πολυπληθής θεϊκή γενιά, η λεγόμενη πεντάμυχη (εικ. 10), πράγμα που ίσως σημαίνει το ίδιο με πεντάκοσμη» (Δαμάσκιος, *Περί πρώτων αρχών*, 124 b).

Η Πεντάμυχος ή Πεντάλφα εθεωρείτο ανέκαθεν σύμβολο δυνάμεως, διότι διαιρεί την περιφέρεια του κύκλου σε πέντε ίσα τόξα 72^{ο} έκαστον. Από την προϊστορική ελληνική εποχή, όπως την παρουσιάζει ο Όμηρος, εμφανίζεται ο ιερός αριθμός 72 – τόσους συνολικά ευγενείς και άνακτες, Έλληνες και Τρώες, καταγράφει η *Ιλιάς* πέραν του αναμφισβήτητου αρχηγού της όλης εκστρατείας. Ο αριθμός 72 εμφανίζεται από την αρχαιότητα σε όλους τους λαούς ως αριθμός μεγίστης δυνάμεως. Όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος, στο *Περί Ίσιδος και Οσίριδος*, όπου ο αρχαίος συγγραφεύς και ιερεύς των Δελφών ταυτίζει τον Όσιρη με τον Διόνυσο, 72 ήσαν οι συνωμότες άνδρες οι οποίοι βοήθησαν τον Τυφώνα ή Σετ ή Σατάν να δολοφονήσει τον Όσιρη. Αλλά 72 είναι και οι Εβραίοι αρχιερείς που αποτελούν το μέγα συμβούλιο «Σανχεντρίν», αυτό το οποίο επικύρωσε την μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης στα Ελληνικά, κατόπιν εντολής του Μακεδόνος βασιλέως της Αιγύπτου, Πτολεμαίου Β΄ τον 3ο αιώνα π.Χ. Είναι αυτή η μετάφραση που σήμερα, χάριν συντομίας, αναφέρεται ως η των Ο΄ (των εβδομήκοντα), ενώ το σωστό είναι των εβδομήκοντα δύο. Επίσης, το «Σανχεντρίν» είναι αυτό το οποίο, με τα 72 μέλη του, κατεδίκασε σε σταυρικό θάνατο τον Γαλιλαίο, Γιο του Θεού Πατέρα, Ιησού Χριστόν.

9. Ο αιγυπτιακός Αγαθοδαίμων του Αιθέρος, φύλαξ των μυστικών της Αλχημίας της Ίσιδος. Πάπυρος της Ύστερης περιόδου, ίσως από την Ηλιούπολη.

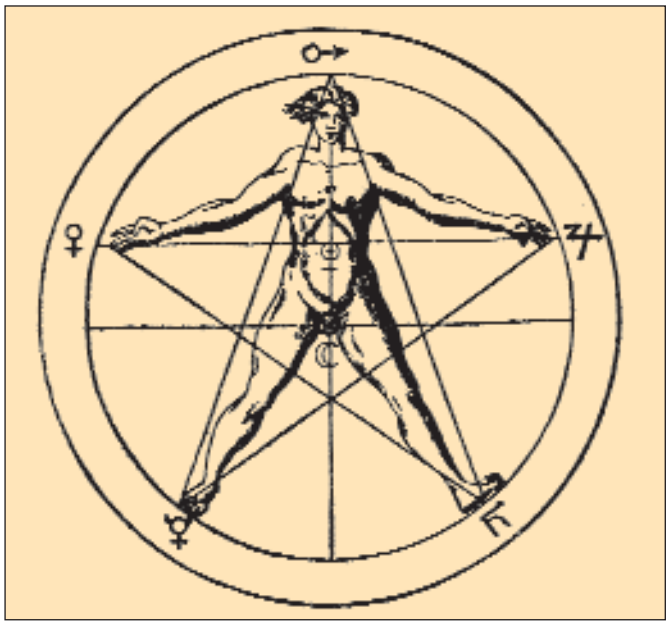

10. Αλχημιστική απεικόνιση της Πενταμύχου του Φερεκύδους, η οποία δεν είναι άλλο από το παγκόσμιο σύμβολο αντιστοιχίας του μακροκόσμου προς τον μικρόκοσμο, η γνωστή Πεντάλφα.

Αλλά και κατά την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, ο Ιησούς Χριστός είχε, πέραν των 12 γνωστών μαθητών του, έναν ευρύτερο κύκλο 72 μυστικών μαθητών, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Ιωσήφ ο εξ Αριμαθαίας και ο Νικόδημος.

Ακόμη, οι ενήλικες οπαδοί του Ζωροαστρισμού φορούν μια ιερή ζώνη, πλεγμένη με 72 νήματα. Οι δε Ινδουιστές χρησιμοποιούν μέχρι σήμερα αυτή την ίδια ταινία την οποία ονομάζουν *ζενάρ*, λέξη η οποία είναι προφανώς παραφθορά της αρχαίας ελληνικής *ζωνάριον*. Επιπροσθέτως, 72 είναι οι χρυσοί στίχοι του Πυθαγόρα και 72 κουδουνάκια είχε στον μανδύα του ο Αιγύπτιος ιερεύς της Σαΐδος. Από δε το περίφημο αρχαιότατο βιβλίο της Σολομωνικής, γνωρίζουμε την ύπαρξη των 72 πνευμάτων του Σολομώντος, ενώ η δημοτική Κυπριακή Μούσα, περιγράφοντας την πάλη του Διγενή με ένα τεράστιο φίδι, αναφέρει: «Εξήντα κύκλους έκαμεν, εβδομήντα δυο καμάρες, κι ακόμα δυο κυλίσματα, τον Έλλενον να φάει» (όπου Έλλενος ο αντρειωμένος, ο Διγενής).

Ο Φερεκύδης είναι ίσως ο τελευταίος των ενθέων ανδρών της ηρωικής εποχής, στο πρόσωπο των οποίων συγκεντρώνονταν και συνυπήρχαν οι ιδιότητες του ποιητή-σοφού-μάντεως. Πιο συγκεκριμένα, αυτός ο τύπος του μάντεως, ποιητή και θεραπευτή, όπως ήσαν ο Άβαρις, ο Ορφέας, ο Ερμότιμος, ο Επιμενίδης, στον Φερεκύδη συγκεντρώνει την ικανότητα του ανθρώπου να βλέπει πέρα από τον κόσμο των αισθήσεων, την «αλήθεια» του είναι. Έτσι, το κείμενό του παραμένει σκοτεινό, δυσνόητο και αινιγματικό σε πολλά σημεία, όπως το κείμενο του Αλκμάνος, αλλά και όπως κάθε κείμενο αλχημιστή που συναντάμε μέχρι και τον 17ο αιώνα. Αναφέρω εδώ την λέξη *αλχημιστής*, εξ αφορμής ενός αποσπάσματος που έχει διασώσει ο Ισίδωρος ο Γνωστικός (1ος-2ος αι.): «για να μάθουν τι είναι η φτερωτή βαλανιδιά και το στολισμένο φόρεμα που έχει επάνω της, όλα όσα είπε ο Φερεκύδης για τους θεούς αλληγορικά, παίρνοντας αυτή την ιδέα από την προφητεία του Χαμ» (σύμφωνα με τον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα, *Στρωμ*. VI, 53.5 (DK7 b2)).

Δυστυχώς, το έργο αυτό παραμένει ακατανόητο. Ο Harnack διετύπωσε την υπόθεση ότι εδώ το όνομα Χαμ σημαίνει τον Ζωροάστρη (Bidez / Coumont, *Les Mages Hell - nis s* II, 62 σημ.). Είναι αλήθεια ότι μερικές φορές γινόταν πράγματι αυτή η ταύτιση (πρβλ. *στο ίδιο*, I, 43 και II, 49-50). Ο Ζωροάστρης ήταν ήδη καθιερωμένος ως σοφός στις αρχές της αρχαϊκής εποχής και ο Αριστόξενος είχε βεβαιώσει ότι ο Πυθαγόρας επεσκέφθη τον Ζωροάστρη στην Βαβυλώνα (Ιππόλυτος, Ελ. I, 2, 12 – DK 14,11). Το τεράστιο πλήθος των ψευδοζωροαστρικών έργων που είχαν γραφεί ήδη από την ελληνιστική εποχή και επραγματεύοντο θέματα κυρίως μαγείας και Αλχημίας (εικ. 11-12), όπως το τετράτομο *Περί Φύσεως*, μας υποδεικνύουν ότι ίσως το όνομα του Χαμ να χαρακτήριζε, ήδη από την αρχαϊκή εποχή, κάθε έργο φυσικού φιλοσόφου, ο οποίος συνέγραφε το προσωπικό του βιβλίο με τον ίδιο πάντοτε τίτλο, που για όλους τους προσωκρατικούς στοχαστές ήταν *Περί Φύσεως*. Αν και η λέξη «αλχημιστής» εμφανίζεται μόλις τον 8ο αιώνα, από αραβικά αλχημιστικά κείμενα, γίνεται αντιληπτό ότι στην λέξη *Χαμ* ή *Χεμ* έχει προστεθεί το αραβικό άρθρο *αλ*, με αποτέλεσμα την εξελληνισμένη λέξη *αλχήμ* ή *αλχημία*. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αντικείμενα που αφορούν αυτή την τέχνη. Επί παραδείγματι, το *ξηρίον* ή *ιξήρ*, όπως ονόμαζαν το επιδιωκόμενο ίζημα οι χημικοί των πρωτοχριστιανικών αιώνων, μεταφέρεται τον 8ο αιώνα στην Ευρώπη από τους Άραβες ως *αλ-ιξήρ* και εξελληνισμένο *ελιξήριον*, ενώ ο δοκιμαστικός σωλήνας, ο *άμβυξ*, έχει επανέλθει στην Ευρώπη, πάλι μέσω των Αράβων ως αλ-*αμπυξ* ή *αλαμπίκ*, λέξη η οποία υφίσταται ακόμα στην γαλλική γλώσσα και σημαίνει αποστακτήρας.

Ο Berthelot, στο έργο του *Collection des anciens alchimistes grecs* (1887), προσπαθεί να αποδώσει την λέξη «αλχημία» ως παραγόμενη από το βιβλικό όνομα *Χημεύς* ή από το όνομα της Αιγύπτου *Chemi*, με την προσθήκη βεβαίως του αραβικού άρθρου *αλ*-, παρόλο που παραδέχεται ότι σε κανένα κείμενο πρωιμότερο του 8ου αιώνα δεν απαντούν οι λέξεις «αλχημία» και «αλχημιστής». Γιατί, λοιπόν, δεν είναι πιθανή η υπόθεση ότι η σχετική επιστήμη ονομάστηκε έτσι από τον δάσκαλο του Φερεκύδη Χαμ;

Το πιθανότερο, όμως, είναι αυτό το οποίο υποδεικνύουν τα, εν παρατάξει, *Περί Φύσεως* πονήματα των προσωκρατικών φιλοσόφων, όπου όλοι αναζητούν την «Πρώτη Αρχήν» ή «Αρχή Μίαν». Τα ελληνικά αρχαϊκά κείμενα περί «Αρχής Μίας» είναι γνωστό ότι εχρησιμοποιήθησαν κατά κόρον στην σύγχρονή τους Αίγυπτο, όπου ανεπτύχθη ιδιαιτέρως η μεταλλουργία και η μετουσίωση αγενών μετάλλων σε ευγενή. Εδώ πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι η αρχαία αιγυπτιακή γραφή χρησιμοποιεί το ίδιο σύμβολο για τα γράμματα Ρ και Λ, τα ίδια

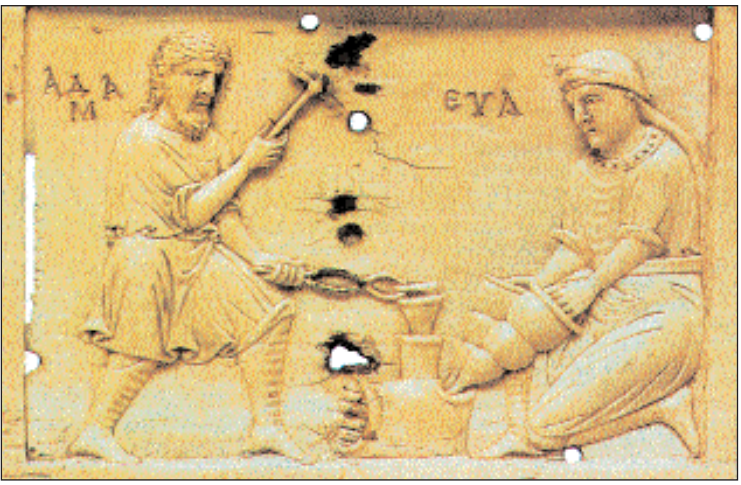

11. Η Εύα ως βοηθός του σιδηρουργού Αδάμ χειρίζεται διπλό φυσερό. Ελεφαντοστέινο πλακίδιο από βυζαντινό κιβωτίδιο, 10ος/11ος αι. Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης.

αυτά σύμφωνα τα οποία, μέχρι σήμερα, στην ελληνική γλώσσα είναι εναλλασσόμενα. Επί παραδείγματι λέμε: τ' αδέρφι μου, αλλά και αδελφέ μου, Αρβανίτης, αλλά και Αλβανός, αρμέγω, αλλά και αλμέγω, αρμύρα, αλλά και αλμύρα κ.λπ.

Ανάλογα ο θεός Ήλιος, Ρα, των Αιγυπτίων θα μπορούσε να λέγεται Λα ή Αλ, όπως προσεφωνείτο ο θεός Ήλιος σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή εκείνων των αιώνων. Απλώς, η πρώτη απόδοση του σχετικού ιδεογράμματος, από τους Άγγλους αρχαιολόγους, ήταν ρ αντί λ και έκτοτε έχουμε ως όνομα του ηλιακού θεού το Ρα. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν η «ιερά τέχνη», όπως ελέγετο τότε στην Ελλάδα, πέρασε στην Αίγυπτο, για να καταλήξει στους περίφημους αλχημιστές της ελληνιστικής εποχής στην Αλεξάνδρεια και αλλού, το έργον της, το οποίο αφορούσε την "Αρχή Μία" ονομάστηκε από παραφθορά «Αλχημία», χωρίς καμία αραβική παρέμβαση. Μια υπόθεση την οποία πρώτος διετύπωσε ο Παράκελσος, βασιζόμενος σε αλχημιστικά συγγράμματα αρχαίων Ελλήνων, που κατείχε, και τα οποία έφεραν ακριβώς ως τίτλο: «Αρχημία».

Αυτή την Μία και Πρώτη Αρχή της Κοσμογονίας προσπαθούσαν να ανακαλύψουν οι διανοούμενοι της ηρωικής εποχής. Γνωρίζοντες δε ότι, ως έχει ο μακρόκοσμος, έχει και ο μικρόκοσμος, ποιοτικά και αναλογικά (μόνο σε θέματα μεγεθών και ποσοτήτων διαφέρουν), προσπάθησαν να αναπαραγάγουν τις συνθήκες δημιουργίας του κόσμου στον περιορισμένο χώρο του κλιβάνου και της χύτρας τους (εικ. 13), σε μια παράδοση χιλιάδων ετών όσον αφορά την Ελλάδα.

Τα μέταλλα

Στην Αλχημία υπάρχει μια μυστική συγγένεια μετάλλων και θεών-πλανητών. Η αρχαιότερη ένδειξη αυτής της συγγένειας βρίσκεται στον Πίνδαρο, ο οποίος μιλάει για την σχέση χρυσού και Ηλίου (Πινδ. *Ίσθ. Ωδή* Ε'):

Μάτερ Αλίου, πολυώνυμε Θεία / σεό γ' έκατι και μεγασθενή νόμισαν / Χρυσόν άνθρωποι περιώσιον άλλων (*Μητέρα του Ηλίου, Θεία με τα πολλά ονόματα / σε σένα οι άνθρωποι οφείλουν την υπέροχη του χρυσού την δύναμη*).

Στον Ησίοδο, η Θεία είναι θεότης, μητέρα του Ηλίου και της Σελήνης, δηλαδή είναι η γενέτειρα των δύο αρχών του Φωτός (Ησιόδ. *Θεογονία* 371, 374).

Ένας παλαιός σχολιαστής των στίχων αυτών γράφει: «Από την Θεία και τον Υπερίωνα γεννήθηκε ο Ήλιος και από τον Ήλιο γεννήθηκε ο χρυσός. Σε κάθε αστέρα δόθηκε και κάποια ουσία: στον Ήλιο ο χρυσός και στην Σελήνη ο άργυρος, στον Άρη ο σίδηρος και στον Κρόνο ο μόλυβδος, στον Δία το ήλεκτρο, στον Ερμή ο κασσίτερος και στην Αφροδίτη ο χαλκός» (εικ. 14).

Ο μόλυβδος, που αναφέρεται στον Κρόνο, τον πατέρα του Διός και των άλλων Ολυμπίων θεών, εθεωρείτο από τους αλχημιστές γεννήτωρ άλλων μετάλλων και χωρίς αμφιβολία πρώτη ύλη της μετουσίωσης, εξαιτίας των εξωτερικών του ιδιοτήτων, οι οποίες είναι κοινές σε πολλά απλά μέταλλα και κράματα. Η άλλη ουσία, η οποία έπαιζε πρωτεύοντα ρόλο στην μετάλλαξη των μετάλλων σε χρυσό, είναι ο υδράργυρος. Ο υδράργυρος, τον οποίο, όπως φαίνεται, αγνοούσαν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, αναφέρεται σε ελληνικά κεί-

12. Ο Τουμπαλκάιν, υιός του Κάιν και εγγονός του Αδάμ, ως μεταλλουργός. Στον Μεσαίωνα εθεωρείτο εφευρέτης της Μουσικής και της Αλχημίας. Λεπτομέρεια μικρογραφίας μεσαιωνικού χειρογράφου.

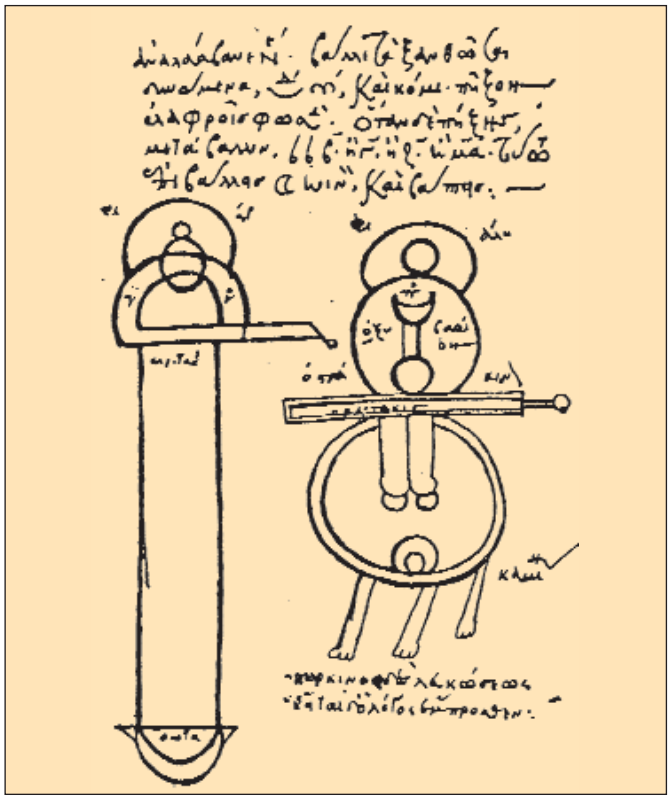

13. Απόσπασμα από ελληνικό αλχημιστικό χειρόγραφο του 11ου αι. όπου εικονίζονται αλχημιστικά σκεύη.

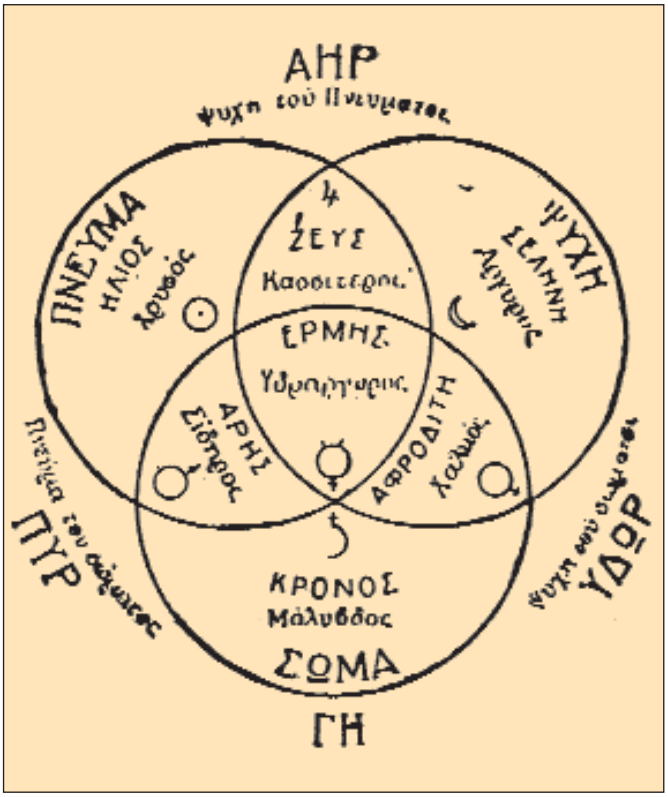

14. Οι πλανήτες και η επίδρασή τους στα στοιχεία (Σχέδιο του Μάρκου Αντωνίου Κρασελλάμ, 1686).

μενα, ήδη από τον Ε΄ αιώνα π.Χ. και φυσικά ήταν γνωστός στους αλχημιστές των αλεξανδρινών χρόνων. Αρχικά θεωρήθηκε ως κάποιου είδους αντι-άργυρος και είχε ως σύμβολο την ανεστραμμένη Σελήνη (εικ. 15). Μεταξύ του 6ου αιώνα, στον κατάλογο του αλχημιστή Ολυμπιοδώρου, και του 7ου αιώνα, στον κατάλογο του αλχημιστή Στεφάνου ο υδράργυρος πήρε το σύμβολο του Ερμού, και όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Στέφανος: «Κάποιοι ξεκαθάρισαν τα σώματα και τα τοποθέτησαν το ένα απέναντι στο άλλο, όπως τα έβαλε ο Δημιουργός. Πρώτον τοποθέτησαν τον Κρόνο και απέναντί του τον μόλυβδο, στο ανώτατο σημείο. Μετά από αυτόν τοποθέτησαν τον Δία και απέναντι αυτού τον υδράργυρο, στο αμέσως μετά στοιχείο. Μετά από αυτόν τοποθέτησαν τον Ήλιο στην μεσαία θέση, και μετά από αυτόν την Σελήνη στο κάτω μέρος» (Βιβλιοθήκη της Λυόν, χφ. 2327, φ. 73). Στο χειρόγραφο, πάνω από κάθε πλανήτη ή μέταλλο, βρίσκεται το σύμβολό του. Το χαρακτηριστικό είναι ότι ο πλανήτης Ερμής και το μέταλλο υδράργυρος, παρ' όλη την μεταξύ τους σχέση, έχουν διαφορετικό σύμβολο, αυτό του μετάλλου είναι πάντοτε ανεστραμμένη ημισέληνος. Από τα πλανητικά σύμβολα, τα οποία ανευρίσκονται και στα σύμβολα των παραγώγων των μετάλλων αυτών, το καθένα φέρει διπλό σημείο. Το ένα χαρακτηρίζει το μέταλλο και το άλλο την επεξεργασία τους, δηλαδή μηχανικό κόψιμο, ανάμιξη, οξείδωση κ.λπ.

Λίγο πολύ ο κατάλογος του Στεφάνου θυμίζει την κατάταξη των στοιχείων κατά Μεντελέγεφ (εικ. 16), όπου αυτά καταγράφονται κατά σειράν αύξοντος ατομικού βάρους. Το περιοδικό σύστημα στοιχείων, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, θέτει σε άμεση γειτνίαση τον χρυσό με τον υδράργυρο και τον μόλυβδο. Ο υδράργυρος εμφανίζεται ως το πλέον πρόσφορο μέταλλο για να μετατραπεί σε χρυσό, καθώς η διαφορά τους είναι μόνο ένα ηλεκτρόνιο της εξωτάτης στιβάδος του (εικ. 16), και προφανώς αυτό το οποίο ανεκαλύφθη μόλις το 1868 ήταν ήδη γνωστό στους αλχημιστές πριν από χιλιάδες χρόνια, όπως ήταν γνωστό και για τον μόλυβδο, όχι μόνον η τάση του να μετουσιωθεί σε χρυσό λόγω ατομικού βάρους, αλλά και ότι υπάρχουν διάφορα είδη μολύβδου διαφόρου ατομικού βάρους, αναλόγως της προελεύσεώς τους, τα οποία, όμως, από την στιγμή που θα αναμειχθούν δεν είναι δυνατόν πλέον να χωρισθούν. Είναι ιδιαιτέρως άξιον προσοχής ότι ο Δημήτριος Ιβάνοβιτς Μεντελέγεφ (1834-1907), ήδη καθηγητής Χημείας στο Πανεπιστήμιο της Αγίας Πετρουπόλεως από το 1866, διέπρεψε κυρίως στην Φυσικοχημεία και την Φιλοσοφική Χημεία. Οι ανακαλύψεις του ανάγονται σε όλους τους κλάδους της χημικής επιστήμης, το δε σύγγραμμά του *Αρχαί της Χημείας* (1868-1870), εφάμιλλο των *Πρώτων Αρχών* του Νεύτωνος, είχε αλλεπάλληλες εκδόσεις και μετεφράσθη στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Ελάχιστοι γνωρίζουν ότι ο Μεντελέγεφ μαθήτευσε στον κλειστό φιλοσοφικό κύκλο των μαθητών του φιλοσόφου και αλχημιστή Ευγενίου Βούλγαρη στην Πετρούπολη.

Ο υδράργυρος των φιλοσόφων

Από τις μυστικιστικές ερμηνείες και τα σύμβολα με τα οποία οι αλχημιστές εργάζονται μπορούμε να δούμε τις ουσιαστικές θεωρίες της φιλοσοφίας τους, που συνοψίζονται σε λίγες σαφείς και εύλογες ιδέες, μερικές από τις οποίες παρουσιάζουν παράξενη αναλογία προς τις σημερινές αντιλήψεις. Όσον αφορά τα σύμβολα, ήδη τον 11ο αιώνα ο Μιχαήλ Ψελλός κηρύσσει ότι οι φθορές της ύλης και οι γεννήσεις γίνονται από φυσικά αίτια και όχι με την δύναμη κάποιας επωδού ή κάποιου μυστικιστικού τύπου. Κατά τους Έλληνες μυημένους, όλα τα φυσικά σώματα αποτελούνται από μια θεμελιώδη ύλη. Για να παρασκευάσουμε ένα ορισμένο σώμα, τον χρυσό επί παραδείγματι, το τελειότερο των μετάλλων, το πολυτιμότερο των αγαθών, πρέπει να πάρουμε σώματα ανάλογα, τα οποία διαφέρουν εκείνου μόνο κατά κάποια ποιότητα, και αφού απαλείψουμε τους χαρακτήρες τους, να τα αναγάγουμε στην αρχική ύλη, δηλαδή στον υδράργυρο των φιλοσόφων (εικ. 17). «Ο υδράργυρος αυτός λαμβάνεται από τον συνήθη υδράργυρο, αφού πρώτα του αφαιρέσουμε την ρευστότητα, δηλαδή κάποιου είδους υγρό, ρευστό και ευκίνητο στοιχείο το οποίο εμποδίζει την τελειοποίησή του, οπότε θα γίνει σταθερό με την αποβολή της πτητικότητάς του, δηλαδή κάποιας αεριώδους καταστάσεως, που περιέχεται στο στοιχείο και τέλος να αποβάλλουν και κάποια γη, δηλαδή γαιώδες στοιχείο, κάποια χαρακτηριστική σκουριά, η οποία αντιστέκεται στην τέλεια λέπτυνση του υδραργύρου». Με τον ίδιο τρόπο δούλευαν τον μόλυβδο και τον κασσίτερο. Ζητούσαν, γενικά, να απαλλάξουν κάθε μέταλλο από τις ατομικές του ιδιότητες, να αφαιρέσουν από τον μόλυβδο το τηκτό του (την ιδιότητα να λιώνει), από τον κασσίτερο τον ιδιαίτερο κριγμό (τριγμό), που, όπως λέει ο Στέφανος, πραγματικά αφαιρείται με την χρησιμοποίηση του υδραργύρου. Και όταν με τον τρόπο αυτό θα σχηματιζόταν η πρώτη ύλη όλων των μετάλλων, δηλαδή ο υδράργυρος των φιλοσόφων, έμενε η βαφή του με θείο και αρσενικό. Και στις δύο αυτές λέξεις οι φιλόσοφοι συνέχεαν τα θειούχα μέταλλα και κάποια συγγενικά τους ορυκτά και τις λεγόμενες αιθερώδεις ύλες, οι οποίες παράγονταν από αυτά. Ο λόγος ήταν ότι, στα χρόνια των Αράβων, εθεωρούντο και αυτά μέταλλα, ως σύνθετα από θείο και υδράργυρο. Οι φιλόσοφοι έλεγαν ακόμα ότι οι βαφές του χρυσού και του αργύρου έχουν στο βάθος μία και την αυτή σύνθεση, που αποτελούσε την φιλοσοφική λίθο ή το ξηρίον. Το γνωστό σήμερα ως ελιξήριο, η πρώτη ύλη, είναι μία και πολύμορφη, και αυτό επειδή δεχόμαστε το ενιαίον της ύλης. Εννοούμε δηλαδή ότι η Μία αυτή Ύλη επιδέχεται κάποιον αριθμό καταστάσεων σταθερής ισορροπίας, πέρα από τις οποίες είναι αδύνατη η ύπαρξή της. Το σύνολο των μονίμων αυτών καταστάσεων περιλαμβάνει τα γνωστά σήμερα απλά σώματα και εκείνα τα οποία είναι δυνατόν να ανακαλυφθούν στο μέλλον ή και να κατασκευαστούν συνθετικά (έτσι υποτίθεται ότι θα ήταν δυνατόν να ανακαλυφθεί ο

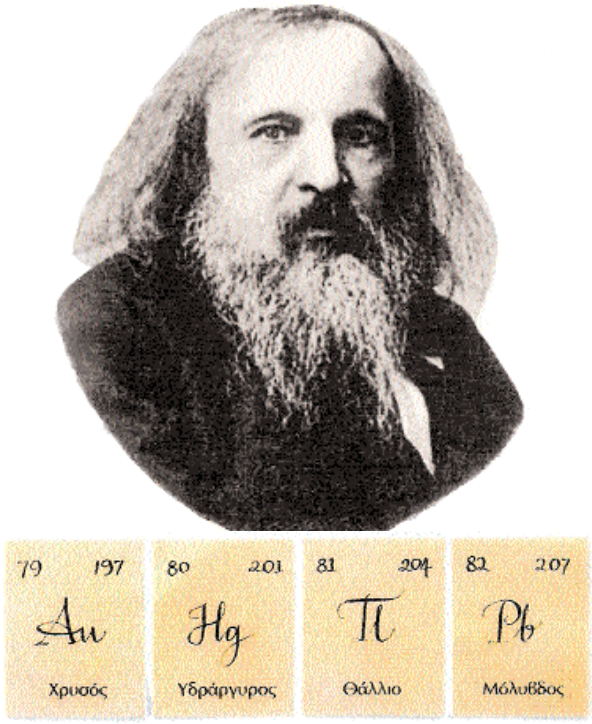

16. Στον περιοδικό πίνακα του Μεντελέγεφ φαίνεται η σχέση των στοιχείων: 79 χρυσού (197), 80 υδραργύρου (201) και 82 μολύβδου (207).

15. Ο Παν, υιός του Ερμού, με το αλχημιστικό σύμβολο του αργύρου (ανεστραμμένη Σελήνη) στην κεφαλή του (μικρογραφία του 15ου αι.).

17. Ο Υδράργυρος (Ερμής) των φιλοσόφων χέει το ελιξήριο στην κεφαλή γέροντος ο οποίος κρατεί κλεψύδρα, συμβολίζοντας, όπως και ο ποταμός που ξεχύνεται από τον πίθο, τον χρόνο ο οποίος θα ακολουθήσει αντίστροφη πορεία, χαρίζοντάς του την νεότητα. Μικρογραφία του 17ου αι.

νόμος του γεννήτορος και να διατυπωθεί σε έναν πίνακα παρεμφερή με αυτόν του περιοδικού συστήματος στοιχείων του Μεντελέγεφ). Αυτή είναι η Μία Ύλη ή Πρώτη Ύλη ή Πρώτη Αρχή ή Μία Αρχή ή Αρχή Μία. Μία ύλη η οποία κατά βάθος είναι ίδια, παρόλο που είναι πολύμορφη και τέτοια που καμιά της εκδήλωση να μη θεωρείται σημείο αφετηρίας όλων των άλλων (εικ. 18). Αυτή είναι η ύλη των αρχαίων αλχημιστών. Αυτή θα αποκαθιστούσε την οροθετική γραμμή μεταξύ της ουσίας των γνωστών μας στοιχείων και των συνθέσεών τους. Θα υπολόγιζε την διαφορά που υπάρχει μεταξύ της ειδικής θερμότητος των γνωστών μας στοιχείων και εκείνης των συνθέτων σωμάτων και των πολυμερών υδρογονανθράκων, αμφισβητώντας τις δυνητικές υποθέσεις που υπάρχουν για την σύσταση της ύλης.

Επιμύθιον

Μέσα στην γαλήνη του εργαστηρίου τους, οι αλχημιστές είχαν όλα τα στοιχεία της δημιουργίας –γη, ύδωρ, αέρα και πυρ– στην διάθεσή τους. Με έναν πολυποίκιλο εξοπλισμό από φιάλες και καμίνια, πλούτιζαν την γνώση τους στην μαγεία της χημείας με αλλεπάλληλα πειράματα, τα οποία τους έδωσαν την ευκαιρία να ερμηνεύσουν τα θαύματα που έβλεπαν, σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα, όπως το φυσικό, το πνευματικό και το ψυχικό. Γι' αυτούς, η επιστήμη και η θρησκεία ήταν ένα και συνόψιζαν τις ανακαλύψεις που έκαναν στα εργαστήριά τους, με σύμβολα, τα οποία ανεφέροντο στην ψυχή, το σώμα και το πνεύμα. Η σκοπιά τους ήταν καθολική. Δεν κατακερμάτιζαν και εξειδίκευαν την γνώση τους, όπως κάνει ο σημερινός επιστήμων διά της εξειδικεύσεώς του, αλλά έβλεπαν το σύνολο της φύσεως με ανθρώπινους όρους, σαν μια μεγάλη κοινότητα προσωπικοτήτων, οι οποίες ζούσαν, σκέπτονταν, αισθάνονταν, απολάμβαναν την ζωή και τελικά, εν γνώσει τους, πέθαιναν για να ξαναϋπάρξουν, έχοντας η καθεμία την φιλοσοφική της λίθο. Για τον κάθε αλχημιστή η λίθος του ήταν κάτι σαν το λυχνάρι του Αλαντίν, με ένα άγγιγμα όλες οι φανταστικές επιθυμίες εκπληρώνονταν. Και αυτό, διότι δεν υπήρχε μία και μόνη λίθος. Ο αλχημιστής μπορούσε να κατασκευάσει την «ορυκτή» λίθο, η οποία μεταστοιχειώνει τα αγενή μέταλλα σε χρυσό και τους πυριτόλιθους σε πολύτιμα πετράδια. Όμως είχε την δυνατότητα και την γνώση να δημιουργήσει και την «φυτική» λίθο, που κάνει τα φυτά, τα άνθη και τα δέντρα να αναπτύσσονται με θαυμαστό τρόπο. Και η «επίδοξος» λίθος χαρίζει στον κάτοχό της την ικανότητα να βρίσκει χαμένα πρόσωπα και να επικοινωνεί με τα πουλιά και τα ζώα, όπως ο Μελάμπους και ο Άγιος Φραγκίσκος. Η πλέον πολύτιμος όλων των λίθων, που δεν είναι δυνατόν να κατασκευασθεί σήμερα –όπως και δεν δημιουργήθηκε ξανά κατά τα τελευταία τρεις χιλιάδες χρόνια– είναι η «αγγελική» λίθος, αυτή που επιτρέπει στον αλχημιστή ο οποίος την κατέχει να ζει άνευ τροφής και να συνομιλεί με τους αγγέλους. Κατά μία νεωτέρα παράδοση, ο Μωυσής, ο Σολομών και ο Ερμής ο Τρισμέγιστος ήσαν οι μόνοι που κατείχαν αυτή την λίθο, διά της οποίας, εντελώς φυσικά, έκαναν αυτά που εμείς σήμερα αποκαλούμε θαύματα.

[1] Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να διευκρινίσουμε ότι δεν κάνουμε αναφορά στα ορφικά κείμενα και στην εξ αυτών απορρέουσα κοσμογονία –αν και γνωρίζουμε βεβαίως ότι η ορφική φυσική διδασκαλία προηγήθηκε των Προσωκρατικών, ίσως δε και του Ομήρου και του Ησιόδου–, επειδή δεν επιθυμούμε να συγκρουστούμε με το πανεπιστημιακό κατεστημένο που θεωρεί τον Ορφέα και τα κείμενά του ως ανήκοντα στον Ζ' αιώνα π.Χ. Για να μην υποχρεωθούμε λοιπόν να εκφέρομεν ύβριν κατά του Ορφέως, προτιμούμε να σιγήσουμε όσον αφορά στο θέμα αυτό. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν σαφείς αποδείξεις για την αρχαιότητα της ορφικής διδασκαλίας. Ο Έλλην αστρονόμος Κωνσταντίνος Χασάπης, στην επί διδακτορία διατριβή του (1956-57), με τις πρωτότυπες παρατηρήσεις του επί των ορφικών κειμένων, και κατόπιν μαθηματικών υπολογισμών, απέ-

δειξε ότι πρώτοι οι Ορφικοί είχαν διατυπώσει την έννοια του ηλιοκεντρικού συστήματος και, ήδη από την 3η χιλιετία π.Χ., είχαν καθορίσει και καταγράψει τις διαδοχικές θέσεις του Βορείου Πόλου και, κατά συνέπεια, τις αποκλίσεις του. Αναλυτικότερα, στον *Ύμνο* του Απόλλωνα (34, 21) γίνεται λόγος για το φαινόμενο της ίσης διάρκειας του χειμώνος και του θέρους, φαινόμενο το οποίο όμως κατά αστρονομικούς υπολογισμούς σημειώθηκε κατά το έτος 1366 π.Χ. Παραλλήλως, στους *Ύμνους* της Ρέας (14, 2) και της Μητέρας των Θεών (27, 3), αναφέρονται τα δύο κύρια ζώδια της εκλειπτικής, ο Ταύρος της εαρινής ισημερίας και ο Λέων του θερινού ηλιοστασίου. Όμως, πάλι από αστρονομικούς υπολογισμούς είναι γνωστό ότι ο Ήλιος ευρίσκετο κατά την εαρινή ισημερία στον Ταύρο, από το έτος 3629 π.Χ. μέχρι του έτους 1841 π.Χ. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι τόσο η ίση διάρκεια των εποχών χειμώνος-θέρους, όσο και η παρουσία του Ηλίου στον Ταύρο κατά την αρχήν του έαρος, αντιστοιχούν πρακτικά στην χρονική περίοδο 1841 π.Χ -1366 π.Χ. Συνεπώς, και η ηλικία των Ύμνων πρέπει να αναχθεί τουλάχιστον στους περί το μέσον της περιόδου αυτής χρόνους, δηλαδή περί το 1600 π.Χ. («Ορφικά», εκδ. Εγκυκλοπαιδείας του Ηλίου, Αθήναι 1982).

Τα κείμενα των Ορφικών δεν αποτελούν τις μόνες μαρτυρίες για τις προϊστορικές αστρονομικές γνώσεις των Ελλήνων. Ένα πρόσθετο στοιχείο είναι το σύγγραμμα του αστρονόμου Ευδόξου, ο οποίος έζησε στις αρχές του Δ΄ π.Χ. αι., με τίτλο *Φαινόμενα*. Το ίδιο το έργο έχει χαθεί, αλλά γνωρίζουμε το περιεχόμενό του επειδή ενσωματώθηκε σε ένα ποιητικό έπος που έγραψε, τον Γ΄ αι. π.Χ. ο Άρατος, ποιητής στη αυλή του Φιλίππου της Μακεδονίας. Αναφερόμενος στο κείμενο του Αράτου, ο αστρονόμος Ίππαρχος, περί το 150 π.Χ., προβληματίστηκε από την περιγραφή τμημάτων αστερισμών, τα οποία αυτός δεν μπορούσε να δει. Πέραν αυτού, εκείνος μπορούσε να παρατηρήσει άστρα τα οποία είχαν αρχίσει να περιλαμβάνονται σε αστερισμούς, αλλά δεν αναφέρονταν στο ποίημα του Αράτου. Αυτό οδήγησε τον Ίππαρχο στην πιο μεγάλη του ανακάλυψη, ότι δηλαδή οι θέσεις των αστρικών πόλων δεν είναι σταθερές, αλλά μέσα σε χιλιάδες χρόνια περιστρέφονται στον ουρανό σε μεγάλες περιφέρειες κύκλων, τις λεγόμενες «μεταπτώσεις». Στην δεκαετία του '20, ο ιστορικός της Αστρονομίας Α. Ντ. Κρόμελιν έφερε στη δημοσιότητα τα περί Ευδόξου, οι περιγραφές του οποίου επιβεβαιώθηκαν έπειτα από μία γενεά, από τον αστρονόμο Μ. Όβεντεν, ο οποίος μελέτησε επιστημονικά τις πληροφορίες που έδινε το έπος του Αράτου. Απέδειξε, μέσω της προβολής 34 αναφορών, οι οποίες υπάρχουν στο κείμενο, σε πλανητάριο, ότι οι αστρονομικές αναφορές αυτές αφορούσαν τον ουρανό, όπως αυτός φαινόταν από τη Γη, το 3400 π.Χ., με τέσσερις επιπλέον αναφορές, οι οποίες ίσχυαν το 5000 π.Χ. Προφανώς, λοιπόν, οι θεοί, οι θεές, τα τέρατα και οι ήρωες που εικονίζουν τα σχήματα των αστερισμών, δεν αποτελούν αποκυήματα φαντασίας αλλά συστηματική και πρακτική εφεύρεση ενός επιστημονικά ανεπτυγμένου λαού, ήδη προ 7.000 ετών από σήμερα (*Ιερή Γεωγραφία της Ελλάδος*, Ν. Β. Λίτσας, εκδ. Έσοπτρον, Αθήνα 2000).

[2] Πρόκειται για ελληνικό κείμενο τού 4ου αι. μ.Χ. που αποδίδεται στον Ερμή τον Τρισμέγιστο. Διαθέτουμε μία αραβική μετάφραση του 9ου αι. και μία λατινική του 11ου αι. Ονομάζεται έτσι διότι σύμφωνα με το μύθο είχε χαραχτεί σε σμαραγδένιο πίνακα που ήρθε στη γη μετά την πτώση του Σατανά. Αποτελεί ένα από τα βασικότερα αλχημιστικά κείμενα.

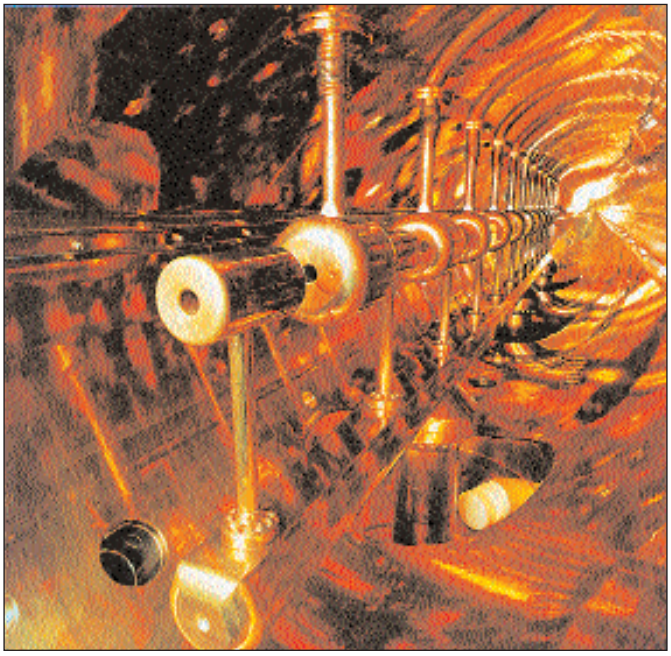

18. Το εσωτερικό του Γραμμικού Επιταχυντή του Darmstadt. Χάρη στην ταχύτητα η οποία επιβάλλεται στους πυρήνες του ατόμου (10% της ταχύτητας του φωτός), άτομα ψευδαργύρου με ατομικό αριθμό 50, ενώνονται με άτομα χαλκού ατομικού αριθμού 29 και σχηματίζουν άτομα χρυσού με ατομικό αριθμό 79.

The Ancient Greek Alchemy and Its Prehistory

The prehistoric tradition can answer the oldest question in the history of mankind: the origin of the world, the initial Origin, where the term Origin stands for and states both the time and the reason of creation. The beginning of Alchemy is detected not only in poetry, divination and philosophy, but also in the various theogonies and cosmogonies and in the doctrines of the Pre-Socratic philosophers. The first group of alchemists comprises mythic and divine figures such as Hermes, Isis and Agathodaemon, who are connected with Egypt, and the so-called Gnostics and Poemander.

Apart from the four basic elements, earth, water, air and fire, the alchemists' laboratory was equipped with a series of pots, flasks and furnaces. Through successive experiments they would explore there the magic of chemistry and interpret the natural, spiritual and psychic aspect of the performed miracles. Science and religion were integrated and inventions were condensed in symbols, indicating soul, body and spirit. Unlike the modern scientists, the alchemists' approach to the world was catholic and their knowledge universal; they would consider nature in human terms, as an immense community of personalities who would live, think, feel and enjoy life and would die only to be reborn. They owned a philosopher's stone, similar to Aladdin's magic lamp: It could transmute common metals and quartz into gold and gems, make trees and flowers miraculously boom, grant to its owner the ability to locate lost persons, live without food and communicate with birds and animals, even with angels. According to a later tradition Moses, Salomon and Hermes Trismegistus, the patron of Alchemy, were the only ones who had ever possessed this magic stone; everything was attainable to them, therefore they could perform what we call miracles.